

ВПЛИВ КОНЦЕПЦІЇ «ЕЛЕКТРОННИЙ СУД» НА КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО: СУТНІСТЬ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ

**КОВАЛЬОВ Євген В'ячеславович - старший слідчий прокуратури
Печерського району м. Києва юрист 3 класу**

Рассмотрено влияние Концепции «Электронный суд» на уголовное судопроизводство как одной из актуальных объектов инноваций. Проанализирован зарубежный опыт и определена роль электронного правосудия для уголовного судопроизводства.

Ключові слова: кримінальне судочинство, інформатизація кримінального судочинства, Концепція «Електронний суд», електронне правосуддя.

Постановка проблеми в загальному вигляді

Наш час породжує дедалі більше суспільних проблем, для успішного вирішення яких необхідне проведення досліджень на стику різних наук, що взаємодіють та збагачують одна одну. Нині науки вступають у фазу розвитку, коли взаємозв'язки між ними все більше міцніють, відбувається активне взаємопроникнення і взаємодія. Така ситуація обумовлена інтенсивним переходом суспільства від індустріального до інформаційного – процесами інформатизації, інтеграції й диференціації наукових знань, змінами в існуючій загальній системі уявлень про інформацію і, як наслідок, формуванням нової інформаційної парадигми [1, с.4].

В той же час, зростаюча потреба сучасного суспільства в неперервному обміні інформацією неможлива без застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які стали одним з найважливіших показників розвитку стану економіки, якості життя населення, національної безпеки тощо. Швидкий розвиток мережевих технологій та телекомунікацій

значно розширили можливості використання ІКТ у всіх сферах життєдіяльності, в тому числі й що стосується сфери правосуддя. В нашій країні розвиток інформатизації віднесено до загальнонаціональних пріоритетів. В Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» зазначається, що одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку і підвищуючи якість життя [2].

У зв'язку з чим, на основі швидкого розвитку ІКТ, які все частіше застосовуються у вітчизняному судочинстві, створена та почала діяти Концепція «Електронний суд». Постійно з'являються новітні сервіси, що дозволяють полегшити та спростити процес судочинства, але на даний момент існує ряд проблем, що гальмують розвиток електронного правосуддя та потребують нагального вирішення. Наявність проблем, пов'язаних із використанням Концепції «Електронний суд», інформатизацією кримінального провадження, забезпеченням інформаційної взаємодії судів з органами державної влади, правоохоронними органами та вільним доступом громадян до судових рішень обумовлюють актуальність даної статті.

Аналіз останніх джерел і публікацій

Незважаючи на запровадження Концепції «Електронний суд» у кримінальний процес, на сьогоднішній момент відсутнє його наукове підґрунтя. Якщо і електронне правосуддя виступало об'єктом наукового пошуку науковців, то в основному дане правове явище розглядалося через призму інформатизації кримінального процесу, засад гласності, відкритості кримінального провадження та доступу до правосуддя. Однак, окремі аспекти досліджуваної проблеми висвітлювались у роботах таких науковців, як В.В. Білоус, О.В. Іващенко, С.С. Кузьмін, О.М. Овчаренко, М.М. Пархоменко, В.О. Смірнова, В.В. Ярков, які у власних наукових працях розкривали можливості розробки, запровадження та використання електронного правосуддя.

Мета статті

Враховуючи зазначене, метою даної статті є дослідження змісту та значення Концепції «Електронний суд», інших проблем, пов'язаних із її запровадженням у кримінальний процес та формулювання на цій основі відповідних висновків.

Викладення основного матеріалу

Концепція «Електронний суд», як і електронне правосуддя загалом знаходить своє вираження саме у положеннях, пов'язаних із доступом до правосуддя. Відповідно у Рекомендаціях № R(95) 11 Комітету міністрів Ради Європи від 11 вересня 1995 року сформульовані основні завдання при розробці та функціонуванні автоматизованих систем судової практики: полегшити роботу юристів шляхом швидкого їх забезпечення повною та сучасною інформацією; надати інформацію всім особам, які мають пряме чи опосередковане відношення до судової практики; якомога швидше розповсюджувати інформацію про нові судові рішення, особливо в нових галузях права; сприяти єдності судової практики без привнесення в неї елементів відсталості та зашкарублості; надати можливість законодавцям аналізувати практику застосування законів; полегшити наукові дослідження в галузі судової практики; у певних

випадках надати інформацію для статистичного аналізу [3]. В той же час, на наш погляд, ефективнішому запровадженню електронного правосуддя у кримінальний процес сприятимуть передусім втілення в реальність концептуальних положень Закону України «Про Національну програму інформатизації» від 4 лютого 1998 року, Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 9 січня 2007 року, Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень» № 740 від 25 травня 2006 року та широкомасштабна інформатизація даної сфери правосуддя на основі всебічного впровадження новітніх інформаційних технологій.

У зарубіжних країнах ідея електронного інформування зародилась у кінці 1980-х років та була розвинута завдяки певним успіхам та пілотним проектам у 90-х роках. У 1988 році Федеральні суди Сполучених Штатів почали впровадження пробної версії системи доступу до судових актів – Public Access to Court Electronic Records (PACER). Достатньо успішним виявилось тестове використання у 2001 році декількома судами США системи подачі звернень Case Management/Electronic Case Files (CM/ECF). До 2004 року ця система була впроваджена у всі окружні та апеляційні суди. Вказана система надає судам можливість робити свої документи загальнодоступними через Інтернет. Доступ до судової інформації з використанням електронних засобів можливий за допомогою використання програми PACER [4, с.173-174]. У 2002 році почалась експлуатація системи електронної подачі документів (e-filing) у судах Канади. Суди Канади використовуються також електронні технології для покращення доступу до судових матеріалів. Вони надають безоплатний доступ до рішень, які знаходяться у їхніх базах даних. Через веб-сайт www.canlii.org (Canadian Legal Information Institute (CanLII)) забезпечується доступ до судових рішень і канадського законодавства [5]. Федеральний суд Австралії був першим австралійським державним судом, який за-

провадив електронну подачу документів. Система електронної подачі (eFiling) доступна з жовтня 2000 року через веб-сайт суду і дозволяє позивачам подавати заяви і супровідну документацію, а також проводити платежі за використання системи по кредитній карті. Надалі з'явилася можливість повідомлення клієнтів про отримання та прийняття / відхилення їх документів. З 24 травня 2010 федеральний суд випустив свій новий електронний засіб для подачі заяв онлайн – eLodgment [6]. eLodgment замінила eFiling 1 липня 2010 року. Вона взаємодіє з судовою системою управління і має більше можливостей, ніж eFiling. Система працює цілодобово [4, с.173-174].

Досвід країн Європейського Союзу свідчить про те, що новітні технології мають широкий спектр застосування у судочинстві і судовій системі. У травні 2008 року Європейська комісія у спеціальному комюніке представила Стратегію європейського електронного правосуддя. У ній зазначається, що електронне правосуддя означає застосування в організації роботи суду інформаційних та комунікаційних технологій, воно спрямоване на вдосконалення функціонування цих систем, підвищення рівня їх ефективності, поглиблення співпраці між судовими та правоохоронними органами, а також забезпечення доступу громадян до правосуддя. Основним пріоритетом Стратегії є створення й підтримка функціонування Європейського порталу електронного правосуддя. Портал покликаний забезпечити високий рівень поінформованості громадян щодо їх прав і надання їм доступу до широкого спектра інформації й послуг усередині судових систем. Приміром, проголошується всебічне впровадження відеоконференцзв'язку задля того, щоб потерпілі від злочинів були позбавлені потреби зайвих мандрівок і надмірного стресу від участі в судових процесах. Процесуальне законодавство країн ЄС передбачає правила застосування відеоконференцзв'язку в процесі доказування. В ЄС також утворюються різноманітні бази даних, створені на основі об'єднання національних реєстрів (реєстри банкрутів, перекладачів і заповітів). Деякі з існуючих баз даних можуть бути частково зв'язані з порталом електронного

правосуддя (Європейський реєстр бізнесу, Європейська служба інформації щодо землі) [7, с.97-98]. Європейський портал електронного правосуддя є потужним інтернет-ресурсом, на якому можна знайти різноманітну інформацію про діяльність органів судової влади, правила звернення до суду, процесуальне законодавство і судові системи країн-членів ЄС та суміжні інститути (медіацію, правове представництво в суді). Приміром, портал має дужу зручну функцію «пошуку» суду, потрібного особі, за допомогою якої після введення основної інформації про сутність правових вимог і скаржника особа отримує інформацію про суд, до якого вона має звернутися. Це є особливо актуальним для громадян країн ЄС, де діють різні правопорядки: національні (країн-членів ЄС) і наднаціональне право ЄС, між якими часто виникають колізії. Планується, що в довгостроковій перспективі судові провадження в ЄС будуть повністю електронними [8].

Дослідження електронного правосуддя (переклад англ. – e-Justice; e-court) у юридичній науці загалом та кримінальному процесі зокрема є доволі незначними. Такий стан справ обумовлений, насамперед, відсутністю понятійно-категоріального апарату «електронний суд», «електронне правосуддя». У юридичній науці під електронним правосуддям розуміють автоматизацію процесів судового діловодства, і забезпечення повноцінного поширення інформації щодо судового розгляду, правової інформації, узагальнення судової практики, публікація цієї інформації для громадян, а також забезпечення дотримання процесуальних строків [9]. На думку В.В. Яркова, «електронна система вирішення спорів може включати наступні елементи: управління судовим процесом та судовим розглядом; рух судових документів; доступ до судової інформації; судові повідомлення; правової пошук; внутрішні судові процедури [10].

Однак, слід зазначити, що поняття «інформатизація судів» та «електронне правосуддя» чи «електронний суд» абсолютно різні як за своїм змістом, так і за своєю формою. Інформатизація судів у загальному розумінні полягає у їх комп'ютерному забезпеченні та створенні комп'ютерних локальних мереж

між судами. В той же час, доступ до судових рішень в Інтернеті, поява веб-сайтів судів ще неповність відображає сутність електронного правосуддя. Як правильно зазначає А. Іванов, електронне правосуддя з'являється тоді, коли процесуальні дії здійснюються в електронній формі [11]. Адже електронне правосуддя є способом здійснення правосуддя, який заснований на використанні ІКТ-систем.

Отже, під електронним правосуддям слід розуміти державну діяльність, яка здійснюється судом по розгляду та вирішенню кримінальних і цивільних справ з використанням інформаційно-комунікаційних технологій у процесуально-електронній формі.

Під процесуально-електронною формою слід розуміти певний порядок розгляду та вирішення справ судом в межах якого процесуальні дії та рішення здійснюються в електронній формі [12].

В Україні Концепцію «Електронний суд» розроблено у 2012 році Державним підприємством «Інформаційні судові системи». Побудова системи електронного суду України має на меті побудову комплексу технічних рішень, виконуючих наступні завдання: 1) надання можливості фізичній або юридичній особі направити до будь-якого суду країни підписаний електронним цифровим підписом документ (апеляційну або касаційну скаргу) разом з пакетом супутніх документів за допомогою мережі «Інтернет»; 2) надсилання сторони судового процесу електронної копії процесуального документу або повістки засобами електронного або мобільного зв'язку (e-mail або SMS); 3) розробка та впровадження універсального формату обміну даними, завдяки якому стане можливою передача справ та документів між автоматизованими системами документообігу суду різних розробників – так звана «загальна шина даних» [13].

Як зазначає О.В. Іващенко, аналіз вказаних завдань дозволяє зробити висновок про те, що Концепція спрямована, перш за все, на забезпечення ефективного, своєчасного, економічно вигідного інформування учасників кримінального провадження, яке дозволить оптимально реалізувати надані їм права на доступ до правосуддя та захисту свої прав у суді [4, с.175].

В той же час, запровадження електронного правосуддя передбачає побудову широко розгалуженої системи фіксації не тільки кримінального процесу, але й способів комунікації учасників провадження, проведення дистанційного розгляду кримінальних справ, інтегроване функціонування банку даних справ і судових рішень та інших автоматизованих банків даних (АБД), автоматизованих інформаційно-пошукових систем (АПС), автоматизованих робочих місць (АРМ) судді, помічника судді, слідчого, експерта, програмно-апаратних комплексів (ПАК), програмно-технічних комплексів (ПТК), систем автоматизованого прийняття рішень (АПР), систем підтримки прийняття рішення (СППР) та систем підтримки судової експертизи (СПСЕ), автоматичного формування статистичної звітності про діяльність судів, розподілу навантаження на суддів тощо [14, с.101].

В Україні на реалізацію положень Концепції «Електронний суд» у відповідності до наказу Державної судової адміністрації України від 31 травня 2013 року № 72 щодо створення Єдиної судової інформаційної системи та з метою забезпечення своєчасного отримання учасниками судового процесу (кримінального провадження) повісток, повідомлень та інших документів під час розгляду судових справ, запроваджено порядок обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу із застосуванням автоматизованої системи документообігу суду [15]. Для цього потрібно зареєструватися в системі обміну електронними документами, розміщеній на офіційному веб-порталі Судової влади України за наступною електронною адресою: <http://e-court.mail.gov.ua>. В процесі реєстрації слід подати заявку на отримання процесуальних документів з конкретної справи у електронному вигляді. Електронний обмін документами між учасниками кримінального процесу сприятиме ефективнішій передачі інформації, суттєво полегшить доступ до процесуальних документів та сприятиме виконанню завдань кримінального провадження.

Крім того, у відповідності до ч.1 ст. 135 КПК України та з метою забезпечення своєчасного інформування учасників криміналь-

ного провадження про час і місце розгляду справи наказом Державної судової адміністрації України від 1 червня 2013 року №73 запроваджено пілотний проект щодо надсилання судами учасникам кримінального провадження текстів судових повісток у вигляді SMS-повідомлень [16].

В той же час, існує ряд невіршених проблем, пов'язаних із використанням можливостей Концепції «Електронний суд».

По-перше, це недостатня розвиненість інформаційного законодавства. Зокрема, обмеженим доступом в мережі Інтернет повинні користуватися судові рішення, які стосуються основ національної безпеки, статевої свободи та статевої недоторканості особи тощо. Такий перелік судових рішень повинен бути складений виходячи з морально-етичних міркувань поваги інформаційної безпеки особи. До того ж, він має бути вичерпним та не підлягатиме розширеному тлумаченню.

По-друге, недостатній рівень інформаційно-технічного оснащення судів у різних регіонах. По-третє, недостатній рівень освіченості та інформованості громадян України. Адже за даними аналізу інтернет-аудиторії України в березні 2012 доступ до інтернету мало 48% мешканців України віком 15 років і старше. Користуються інтернетом: 42% (16,9 млн.) раз на місяць і частіше; 39% (15,7 млн.) раз на тиждень і частіше; 31% (12,4 млн.) щодня, або майже щодня. Кількість абонентів Інтернет в Україні в другому кварталі 2012 року в порівнянні з 2-м кварталом 2011 року збільшилась на 30% і склала 4,64 млн. осіб, при цьому понад 4,2 млн. з них склали домашні абоненти [17].

Чинний КПК України до системи слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій відносить: допит (ст. 224); допит свідка, потерпілого (ст. 225), допит малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 226), інші види допиту; пред'явлення особи для впізнання (ст. ст. 228-229); обшук (ст. 234); огляд (ст. 237); слідчий експеримент (ст.240); призначення експертизи (ст. ст. 242-243); аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст.ст. 258-266) тощо [18]. Переважна

більшість перелічених слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій може проводитись і в інтерактивному режимі без втрати їхньої пізнавальної сутності, адже сучасні системи відеозв'язку й телеприсутності здатні забезпечувати багатоточкові (одночасні і для декількох учасників) відеовиклики з високою чіткістю передавання відеозображення та здатністю відеокамер змінювати кут нахилу, що дає змогу не тільки забезпечити візуальну присутність відповідного учасника відеоконференції, а й висвітлити процес демонстрації ним письмових і речових доказів [14, с.102-103]. Однак, чинний КПК України передбачає тільки проведення допиту та впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст.232). В той же час, ст. 336 КПК України передбачає проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження [18].

Отже, найбільш вагомі із запропонованих науковцями та практиками криміналістичні рекомендації з тактики проведення слідчих і судових дій в інтерактивному (дистанційному) режимі уже знайшли своє місце у нормах нового КПК України.

Висновки

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що вплив Концепції «Електронний суд» на кримінальне судочинство в Україні полягає у необхідності надання громадянам певної інформації стосовно того чи іншого провадження, спрощенні доступу до правосуддя, а також адаптації національного законодавства до нормативно-правової бази ЄС. Отже, Концепція «Електронний суд» та її реалізація у кримінальному судочинстві повинна вирішити проблему неефективних процедур офіційних повідомлень та запитів, обміну процесуальними документами, керування справою з боку судді тощо. Крім того, електронне правосуддя досить суттєво вплине на територіальну підсудність кримінальних справ, яка визначається місцем вчинення кримінальних правопорушень. Реалізація положень Концепції «Електронний суд» у кримінальному судочинстві сприятиме підвищенню ефективності використання процесуальних строків, фінансових і людських ресурсів, збільшенню кількості розглянутих

АНОТАЦІЯ

Розглянуто вплив Концепції «Електронний суд» на кримінальне судочинство як однієї із найактуальніших об'єктів інновацій. Проаналізовано зарубіжний досвід та визначено роль електронного правосуддя для кримінального судочинства.

SUMMARY

The influence of the Concept of "Electronic court" on the Criminal Justice as one of the most urgent object of innovation has been studied. Foreign experience has been analyzed and the role of the electronic justice in the criminal proceedings has been established.

кримінальних справ, процесуальній економії часу.

Література

1. Беляков К.І. Інформаційно-правові дослідження: походження, становлення, стан та перспективи розвитку / К.І. Беляков // Інформація і право. – 2011. – №2 (2). – С. 4-12.

2. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 9 січня 2007 року. – [Електронний ресурс] // Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>

3. Рекомендация R (95) 11 Комитета министров государствам-членам относительно отбора, обработки, представления и архивации судебных решений в правовых информационно-поисковых системах от 11 сентября 1995 года. – [Електронний ресурс] // Режим доступу до документа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_129

4. Іващенко О.В. інформування учасників кримінального провадження: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Оксана Віталіївна Іващенко. – Одеса, 2013. – 233 с.

5. Приходько Л. Зарубежный опыт внедрения и использования системы электронный суд (e-court). / Л. Приходько // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.dissertations.ru/artical/prihodkoL3.html>

6. Elodgment. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.elodgment.fedcourt.gov.au>

7. Овчаренко О.М. Проблема використання сучасних технологій в організації роботи суду / О.М. Овчаренко // Питання боротьби зі злочинністю. – Випуск 22. – 2011. – С. 96-107.

8. European e-Justice Strategy. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/judicial_cooperation_in_civil_matters/10007_en.htm.

9. Смірнова В.О. Проблеми впровадження «Електронного суду» в Україні / В.О. Смірнова, М.М. Пархоменко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/6124/1/Смірнова,%20Пархоменко.pdf>.

10. Ярков В. В. Электронное правосудие и принципы цивилистического процесса / В.В. Ярков // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: http://pasrf.com/ru_RU/elektronnoe_pravosudie_i_principy_civilisticheskogo_processa#

11. Иванов А. Зарплата судей должна зависеть от объема работы / А. Иванов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://izvestia.ru/news/309439>

12. Кирвель И.Ю. Электронное правосудие: понятие, сущность, перспективы / И.Ю. Кирвель // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.lib.grsu.by/library/data/resources/catalog/152806-315013.pdf>

13. Концепція електронного суду України, розроблена Державним підприємством «Інформаційні судові системи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: http://www.kbs.org.ua/files/koncept_d.pdf.

14. Білоус В.В. Інноваційні напрямки інформатизації судочинства / В.В. Білоус // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Випуск 11. – 2011. – С. 97-106.

15. Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу: наказу Державної судової адміністрації України від 31 травня 2013 року № 72. – [Електронний ресурс] // Режим доступу до документа: <http://www.court.gov.ua/dsa/14/N722013/>

16. Про реалізацію пілотного проекту щодо надсилання судами SMS-повідомлень учасникам судового процесу (кримінального провадження): наказ Державної судової адміністрації України від 1 червня 2013 року №73. – [Електронний ресурс] // Режим доступу до документа: <http://www.court.gov.ua/dsa/14/N732013/>

17. Интернет в Україні. – [Електронний ресурс] // Режим доступу до документа: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96

18. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 465 I-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>